

Õiguslik analüüs. Autoriõigused ja litsentsid: “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023”

KELLELE: Kristiin Meos
Kultuuriministeerium
Kristiin.Meos@kul.ee

KELLELT: Toomas Seppel, vandeadvokaat
Advokaadibüroo Hedman Partners
Toomas.Seppel@hedman.ee

KUUPÄEV: 31.01.2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Millistele teostele tekivad autoriõigused	4
2. Autoriõiguse ajaline kehtivus	7
2.1. Teoste autoriõigusega kaitstavuse tähtaeg	7
2.2. Autoriõigusega kaasnevate õiguste kehtivuse tähtaeg	8
3. Teose vaba kasutamine	9
3.1. Teose vaba kasutamise eeldused	9
3.2. Digiteerimine (AutÕS § 20 lg 1 p 4).....	10
3.3. Kogude tutvustamine (AutÕS § 20 lg 3).....	10
3.4. Tsiteerimine (AutÕS § 19 p 1).....	12
3.5. Kasutamine illustreeriva materjalina õppetöös (AutÕS § 19 p 2)	12
3.6. Üldsusele kättesaadavaks tegemine kohapeal eriseadmete kaudu (AutÕS § 20 lg 4) ...	12
3.7. Raamatukogudes e-raamatute üldsusele kättesaadavaks tegemine (AutÕS § 13 ³).....	13
3.8. Milline informatsioon peab olema objektiga koos kuvatud	13
4. Orbteosed.....	15
4.1. Orbteoste regulatsioon.....	15
4.2. Hoolikas otsing.....	15
4.3. Direktiivi eelnõu. Autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul	16
5. Autoriõiguste kuuluvus.....	18
5.1. Kellele kuuluvad autoriõigused.....	18
5.2. Enne 1991. aastat loodud teoste autoriõiguste kuuluvus.....	18
5.3. Mäluasutusele kui tööandjale kuuluvad autoriõigused	19
6. Autoriõiguse teavitus- ja litsentsimudelid.....	21
6.1. Ühtse litsentsilepingu väljatöötamine õiguste omajatega kokkulepete saavutamiseks..	23
Kokkuvõte.....	24

Sissejuhatus

Kultuuriministeeriumi projekti “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” digiteerimisega seotud alamprojektide osas viiakse läbi juriidiline analüüs autoriõiguste ja litsentside olukorra kohta digiteeritavates kogudes ning koostatakse parimate praktikate juhend alamprojektidele. Digiteerimiseks on valitud projektid dokumendi-, trüki-, foto-, eseme-, kunsti- ja filmipärandi valdkondadest.¹

Käesolev analüüs on koostatud juhindudes autoriõiguse seadusest² (AutÕS). Analüüsis ei käsitleta isikuandmete (sh isikukujutis) regulatsioone. Analüüsis on kasutatud AutÕS terminoloogiat, keelelise lihtsustamise huvides on mõiste „avalik muuseum, arhiiv ja raamatukogu“ asemel kasutatud mõistet „mäluasutus“. Käesolev analüüs ei käsitle „Avaliku omandi manifesti“ üldpõhimõtteid³.

Kultuuriministeeriumi esitatud küsimused.

1) *millised tegevused peab mäluasutus läbi viima enne seda, kui digiteeritud objekt internetis avaldatakse? Mis tuleb enne objekti avaldamist välja selgitada?*

Käesolevas analüüsis käsitletakse seda küsimust 1. ja 2. peatükis (Millistele teostele tekivad autoriõigused. Autoriõiguste ajaline kehtivus).

2) *kuidas otsustada, kas tegemist on vabakasutuses oleva objektiga? Motiveeritud mahu mõiste tõlgendamine ja rakendamine. Orbteosed. Milline informatsioon peab olema objektiga koos kuvatud?*

Käesolevas analüüsis käsitletakse seda küsimust 3. peatükis (Teose vaba kasutamine). Orbteoste regulatsiooni on selgitatud 4. peatükis (Orbteosed).

3) *autorite varaliste õiguste kuuluvused, sh nõukogude ajal loodud teoste autoriõiguste kuuluvused.*

Esitatud küsimused on vastatud 5. peatükis (Autoriõiguste kuuluvus).

4) *rahvusvaheliste litsentside kasutamine Eesti õigusruumis digiteeritud objektide avalikult kättesaadavaks tegemiseks ja lõppkasutaja poolt veebis kasutamiseks, sh vajadusel soovitud rahvusvaheliste litsentside tõlkimiseks eesti keelde ning ühtse litsentsilepingu väljatöötamine õiguste omajatega kokkulepete saavutamiseks.*

6. peatükis käsitletakse teavitus- ja litsentsimudelid, mille alusel mäluasutuste poolt digiteeritud teoseid tehakse veebis üldsusele kättesaadavaks.

¹ Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023 tegevuskava, lk 6, https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuuriparandi_digiteerimine_2018-2023_tegevuskava_1.pdf.

² <https://www.riigiteataja.ee/akt/114062013005?leiaKehtiv>.

³ https://ee.wikimedia.org/wiki/Avaliku_omandi_manifest.

1. Millistele teostele tekivad autoriõigused

Regulatsioon

AutÕS §-id 4, 5 ja 6. Rahvusvaheliselt reguleerivad teose mõistega seonduvat eelkõige Berni konventsiooni⁴ artiklid 2, 11, 11bis, 11ter, 14 ja 14bis, WIPO autoriõiguse lepingu⁵ artiklid 2 ja 4 ning TRIPS lepingu⁶ artiklid 9 ja 10. Euroopa Liidu tasandil on peamiselt asjakohased tarkvara direktiivi⁷ artiklid 1 ja 3, tähtaja direktiivi⁸ artiklid 3 ja 6 ning andmebaasi direktiivi⁹ artiklid 1 ja 3.

Enne teoste veebis üldsusele kättesaadavaks tegemist tuleb hinnata, kas tegemist on autoriõigusega kaitstava teosega. AutÕS § 4 lõigete 1 ja 2 kohaselt tekib autoriõigus kirjandus-, kunsti- või teadusteostele, mis vastavad järgmistele tunnustele: tegemist on originaalse teosega, mis on väljendatud objektiivses vormis (nt raamat, paber, heliplaat vms) ning mis on selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav kas vahetult või tehnilise vahendi abil (nt graafiliselt kujutatav). Looming võib olla väljendatud teksti, foto, pildi, graafika, joonistuse, joonise, video, helisalvestise jne vormis. Autoriõiguse tekkimiseks ning teostamiseks ei nõuta teose registreerimist, deponeerimist või muude formaalsuste täitmist (AutÕS § 7 lg 3).

Audiovisuaalne teos on mis tahes teos, mis koosneb korrapäraselt seotud kujutistest koos neid saatvate helidega või ilma helideta, ja mis on ette nähtud kasutamiseks vastavate tehniliste vahenditega eesmärgiga luua liikuvaid kujutisi (AutÕS § 33).

Hõlbustamaks hindamist, kas tegemist on autoriõigusega kaitstud teosega, on autoriõiguse seaduse § 4 lg-s 3 toodud näidisloetelu teostest, mille puhul autoriõiguslikku kaitset eeldatakse:

- ilukirjandus-, publitsistika-, poliitika-, haridusalased jms kirjalikud teosed;
- teaduslikud ja populaarteaduslikud kirjalikud ja kolmemõõtmelised teosed (monograafiad, artiklid, teadusliku töö aruanded, plaanid, skeemid, maketid, mudelid, testid jms)
- draama- ja muusikalised draamateosed;
- muusikateosed tekstiga ja ilma tekstita;
- audiovisuaalsed teosed;
- maalikunstiteosed, graafikateosed, trükikunstiteosed, joonistused, illustratsioonid;
- skulptuuriteosed;
- arhitektuurne graafika (joonistused, eskiisid, skeemid, joonised, plaanid, projektid jm), projekti sisu lahtimõtestavad seletuskirjad, tekstilisad, programmid, arhitektuursed

⁴Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13101723>.

⁵ <https://wipolex.wipo.int/en/text/295166>.

⁶ Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping, <https://www.riigiteataja.ee/akt/79299>.

⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 23. aprilli 2009. aasta direktiiv [2009/24/EÜ](#) arvutiprogrammide õiguskaitse kohta (kodifitseeritud versioon) (ELT L 111, 5.5.2009, lk 16–22).

⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2006. aasta direktiiv [2006/116/EÜ](#) autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste kaitse tähtaja kohta (kodifitseeritud versioon) (ELT L 372, 27.12.2006, lk 12–18), vt [konsolideeritud versioon](#).

⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. märtsi 1996. aasta direktiiv [96/9/EÜ](#) andmebaaside õiguskaitse kohta (EÜT L 77, 27.3.1996, lk 20–28).

- plastikateosed (mudelid, maketid jm), arhitektuuri- ja maastikuarhitektuuriteosed (hooned, rajatised, pargid, haljasalad jm), linnaehitusansamblid ja kompleksid;
- tarbekunsteosed;
 - disaini- ja moekunsteosed;
 - fotograafiateosed ja fotograafiaga analoogilisel viisil saadud teosed, slaidid ja slaidifilmid;
 - kartograafiateosed (topograafilised, geograafilised, geoloogilised jt kaardid, atlased, maketid);
 - õigusaktide projektid;
 - standardid ja standardite kavandid;
 - arvamused, retsensioonid, eksperthinnangud jms.

Eeltoodud nimekiri ei ole ammendav, st et autoriõigus tekib ka nendele teostele, mis ei ole nimekirjas, kuid vastavad autoriõigusega kaitstavuse kriteeriumidele.

Teos on originaalne, kui see on autori enda algupärase intellektuaalse loomingu tulemus (AutÕS § 4 lg 2). Euroopa Kohtu kohtuasjas C-145/10 *Painer*¹⁰ kohus leidis, et teos on originaalne, kui autor on vabu ja loomingulisi valikuid rakendades saanud teose loomisel väljendada oma loomingulisi võimeid, milles peegeldub tema isikupära. Tuginedes Eesti kohtupraktikale¹¹ võib asuda seisukohale, et originaalsuse standard on madal ning piisab autori minimaalsest panusest.

AutÕS § 5 annab näidisloetelu intellektuaalse tegevuse tulemustest, millele autoriõigused ei teki:

- ideedele, kujunditele, mõistetele, teooriatele, protsessidele, süsteemidele, meetoditele, kontseptsioonidele, printsiipidele, avastistele, leiutistele jms intellektuaalse tegevuse resultaatile, mis on kirjeldatud, selgitatud või muul viisil väljendatud teoses;
- rahvaloominguteostele;
- õigusaktidele ja haldusdokumentidele (seadused, seadlused, määrused, põhimäärused, juhendid, käskkirjad) ning nende ametlikele tõlgetele;
- kohtulahenditele ning nende ametlikele tõlgetele;
- riigi ametlikele sümbolitele ja organisatsioonide sümboolikale (lipud, vapid, ordenid, medalid, märgid jne);
- päevauudistele;
- faktidele ja andmetele;
- ideedele ja põhimõtetele, millele rajanevad arvutiprogrammi elemendid, kaasa arvatud programmi kasutajaliidese aluseks olevad ideed ja põhimõtted.

Autoriõigusliku kaitse alt väljas olevad teosed võib jaotada kahte kategooriasse: 1) oma olemuselt on tegemist küll teostega, kuid neil puudub autoriõiguslik kaitse; 2) tegemist ei ole teostega.

Autoriõigusega ei kaitsta rahvaloomingut. Rahvaloomingul puudub õigustatud subjekti (autor). Rahvalooming tähendabki seda, et ei ole ühte või mitut konkreetset autorit. Välistatud on õigusaktide, haldusdokumentide ja kohtulahendite autoriõigusliku kaitse.

¹⁰ <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?&num=C-145/10>.

¹¹ RKTko 6. 05. 1998, 3-2-1-60-98, Harju Maakohus 14. 03. 2012, 2-11-52398.

Kaitstavuse kriteeriumi tõlgendamisel tuleb arvestada väärtusneutraalsuse põhimõttega, mille kohaselt teose kaitstavust ei mõjuta selle teose eesmärk ega väärtus. Autoriõiguse tekkimise alusena ei hinnata teose konkreetset väljendusvormi või fikseerimise viisi (AutÕS § 6). Autoriõigus tekib nii avalikustamata kui ka avalikustatud (avaldatud, üldsusele suunatud) teostele (AutÕS § 8 lg 1). AutÕS § 4 lg 6 kohaselt autoriõigusega kaitstavust eeldatakse. Praktikas tähendab see seda, et autor ei pea tõendama originaalsust, vaid teose kaitstuse vaidlustaja peab tõendama originaalsuse puudumist.

Mäluasutuste kogudes olevate autoriõiguse kaitstavate teoste näidisloetelu on toodud „Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023, autoriõiguste parima praktika juhend” punktis 1.

Järeldus

Teose originaalsuse kriteerium on madal ning suur osa inimese poolt loodud loomingust on autoriõigusliku kaitsega. Arvesse tuleb võtta ka teose kaitstuse presumptsiooni. Arvestades seda, et “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” käigus toimub sadade tuhandete teoste digiteerimine, siis ei ole otstarbekas hinnata eraldi iga teose vastavust või mittevastavust autoriõigusega kaitstavuse tunnustele. Lähtuda tuleb eeldusest, et kõik teosed, mis on minimaalselgi määral kirjandus- või kunstiloomingu tunnustega, on autoriõigusega kaitstavad teosed.

2. Autoriõiguse ajaline kehtivus

2.1. Teoste autoriõigusega kaitstavuse tähtaeg

Regulatsioon

AutÕS §-id 38-45. Rahvusvaheliselt reguleerivad seda küsimust eelkõige Berni konventsiooni artiklid 7 ja 7bis ning TRIPS lepingu artikkel 12. Euroopa Liidus on autoriõiguse kehtivuse tähtaeg lepitud kokku tähtaja direktiiviga. Autoriõigus kehtib autori eluajal ja 70 aastat pärast tema surma (AutÕS § 38 lg 1).

AutÕS § 39 kohaselt kui teos on loodud, mitme autori poolt, siis algab 70 aastane tähtaeg pärast teisi autoreid üleelanud autori surma. Teost, mille suhtes autoriõiguse kehtivuse tähtaeg on lõppenud, võivad vabalt kasutada kõik isikud, järgides autoriõiguse seaduse ning muinsuskaitseaduse sätteid (AutÕS § 45). Seadusandja ei ole täpsustanud, mis oli sellise regulatsiooni eesmärk ning millised muinsuskaitseaduse normid kohalduvad. Seega ei ole võimalik hinnata, millised muinsuskaitseaduse sätteid peab järgima.

Isiku konkreetse teose autoriks olemist (teose autorsust), autori nime ning autori au ja väarikust kaitstakse tähtajatult (AutÕS § 44 lg 1). AutÕS § 88 lg 3 kohaselt teoste osas, mille autoriõiguse kehtivuse tähtaeg on lõppenud, kaitseb teose autorsust, autori nime ning autori au ja väarikust Justiitsministeerium. Vastavate normide kohaldamise osas õiguspraktika puudub. Samuti puuduvad rakendussätted, mis võimaldaksid Justiitsministeeriumil sellist õigust praktikas teostada (milliseid autorid kaitstakse, mis juhtumitel, millises kohtumenetluses jne).

Autoriõigus teosele, mis on avalikustatud anonüümselt või pseudonüümi all, kehtib 70 aastat pärast selle teose õiguspärasest avalikustamist (AutÕS § 40). Tähtaja kulgemine algab autori surma-aastale järgneva aasta 1. jaanuarist (AutÕS § 42).

Mäluasutuste kogude puhul on sageli olukord, kus teose autorit ei ole võimalik tuvastada. Sellisel juhul ei ole võimalik tuvastada ka autori surmaaega. Sellises olukorras on võimalik kaudselt määratleda autori surmaaeg hinnates teose loomise ligikaudset ajastut. Autoriõigused on lõppenud teostel, mis on loodud enne 20. sajandit, sest autori surmast on möödunud enam kui 70 aastat. 21. sajandil loodud teoste puhul peab hindama, kas on võimalik tuvastada autoriõiguste tähtaja lõppemist (autori surmaaeg + 70 aastat).

Audiovisuaalsete teoste (filmipäränd) puhul peab arvestama sellega, et kaasnevate õiguste (näitlejad, tootja) tähtaeg on 50 aastat ning seda arvestatakse teose salvestamisele järgneva aasta 1. jaanuarist (AutÕS § 74). Seega 2020. aastaks on lõppenud näitlejate ja tootjate õigused filmipärändile, mis on salvestatud enne 1969. aastat.

Kui autoriõiguse tähtaja möödumisel avaldatakse teos uuesti, siis võivad tekkida autoriõigused lisatud teostele, nt Andres Tali illustratsioonid "Kalevipoja" trükises on autoriõigusega kaitstavad, kuid eepose tekst mitte. Selliseid trükiseid on jätkuvalt autoriõiguse tähtaja all. Digiteerimise käigus on teksti ja illustratsioonide eemaldamine tehniliselt keeruline ja kultuuripärändi digiteerimise seisukohast ebamõistlik.

Autoriõiguse tähtaja hindamise soovitusel on toodud „Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023, autoriõiguste parima praktika juhend” punkti 2.

2.2. Autoriõigusega kaasnevate õiguste kehtivuse tähtaeg

AutÕS § 74. Rahvusvaheliselt reguleerivad seda küsimust eelkõige WIPO esitus- ja fonogrammilepingu¹² artikkel 17, Rooma konventsiooni¹³ artikkel 14 ning TRIPS lepingu artikkel 14 (5). Euroopa Liidu tasandil on peamiselt asjakohased tähtaja direktiiv ja andmebaasi direktiivi artikkel 10.

Kaasnevate õiguste kehtivuse tähtaja teose esitaja, fonogrammitootja, televisiooni- või raadioteenuse osutaja ja filmitootja suhtes on 50 aastat alates salvestamisest. Muusikateoste esituste ja fonogrammide puhul 70 aastat, kui varasemad salvestused avaldatakse uuesti (AutÕS § 74 lg 1 p-d 1 ja 2).

Järeldus

Kultuuripärandi digiteerimisel on olulise tähendusega autoriõiguste tähtaja hindamine, sest see võimaldab valida teosed, mis on vabalt kasutatavad. Olukorras, kus autori nime või surmaaega ei ole võimalik tuvastada, siis on võimalik määratleda autoriõiguste kehtivus hinnates teose loomise ajastut.

¹² <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/>.

¹³ eose esitaja, fonogrammitootja ja ringhäälinguorganisatsiooni kaitse rahvusvaheline konventsioon, <https://www.riigiteataja.ee/akt/79383>.

3. Teose vaba kasutamine

Regulatsioon

AutÕS §-id 17, 19, 20 ja 27²⁻⁸. Rahvusvaheliselt reguleerivad seda küsimust eelkõige Berni konventsiooni artikkel 9 (2), TRIPS lepingu artikkel 13, WIPO autoriõiguse lepingu artikkel 10 ning WIPO esitus- ja fonogrammilepingu artikkel 16. Euroopa Liidu tasandil on peamiselt asjakohased andmebaasi direktiivi artikkel 6 ja 15, infoühiskonna direktiivi¹⁴ artikkel 5 ja 6, rentimis- ja laenutusõiguse direktiivi¹⁵ artikkel 10 ning tarkvara direktiivi artiklid 6 ja 8.

Vaba kasutamine on nähtud ette üldistes huvides. Vaba kasutuse juhtumid seonduvad peamiselt sõnavabaduse, loominguvabaduse, õppetegevuse ja kultuuri edendamise eesmärgiga. Vaba kasutamise regulatsioon laieneb ka kaasnevatele õigustele. Detailsem regulatsioon tuleneb AutÕS §-st 75 ja Rooma konventsiooni artiklist 15.

Teose vaba kasutamise viisid, millest võivad kasu saada avalikud arhiivid, muuseumid või raamatukogud on reguleeritud AutÕS §-is 20. Mõistetel “avalik raamatukogu” ja “avalik muuseum” puudub legaaldefiniitsioon, samas “avalik arhiiv” on avatud arhiiviseaduse §-is 5. Seaduse tõlgendamisel tuleb lähtuda põhimõttest, et mõisteid “avalik raamatukogu” ja “avalik muuseum” kasutatakse asutuste suhtes, kes tegutsevad üldsuse huvides, st riigiasutused, riigi ja kohaliku omavalitsuse hallatavad asutused, samuti riigi ja kohaliku omavalitsuse asutatud sihtasutused ja mittetulundusühingud. Näiteks Eesti Rahvusraamatukogu, rahvaraamatukogud, teadusraamatukogud, kooliraamatukogud, riigimuuseumid, munitsipaalmuuseumid ja avalikõiguslike juriidiliste isikute muuseumid¹⁶

3.1. Teose vaba kasutamise eeldused

Kolmeastmeline test (AutÕS § 17) tuleneb autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste alastest rahvusvahelistest lepingutest ja Euroopa Liidu direktiividest. AutÕS-s on kolmeastmelise testi eesmärgiks autori ja õiguste omaja huvide täiendav kaitse. Iga vaba kasutuse juhtu hinnatakse kolmeastmelise testi võrdluses. Kolmeastmelise testi esimene tingimus on, et vaba kasutuse juhtum on seaduses ette nähtud. See kriteerium ei tähenda, et olemasolevaid erandeid ei saaks laiendavalt tõlgendada. Teiseks ei tohi õiguste objekti kasutamine olla vastuolus teose tavapärase kasutamisega. Kolmas tingimus on, et vaba kasutus ei kahjusta põhjendamatult autoriõiguste omaja seaduslikke huve. Tuleb hinnata, mis on rohkem ühiskonna huvides, kas vaba kasutus või autoriõiguste omaja kaitse. Avalik huvi kaitsta vaba kasutust on suurem kui läbi vaba kasutuse luuakse midagi uut võrreldes olukorraga kui vaba kasutus on suunatud n.ö tarbimisele. Vaba

¹⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2001. aasta direktiiv [2001/29/EÜ](#) autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas (ELT L 167, 22.6.2001, lk 10–19).

¹⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2006. aasta direktiiv [2006/115/EÜ](#) rentimis- ja laenutusõiguse ja teatavate autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta intellektuaalomandi vallas (kodifitseeritud versioon) (ELT L 376, 27.12.2006, lk 28–35).

¹⁶ Seletuskiri autoriõiguse seaduse muutmise seaduse juurde (eelnõu 886 SE, muudatused jõustusid 30.06.2006, avaldatud RT I 2006, 28, 210).

http://www.riigikogu.ee/?op=emspain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=060750006.

kasutus riivab peaaegu alati õiguste omaja huve, küsimus on siin eelkõige selles, kas see on põhjendatud¹⁷.

Avalikele arhiividele, muuseumidele või raamatukogude vaba kasutuse viisid peavad rahvusvahelise õiguse kohaselt vastama nn kolmeastmelisele testile¹⁸. Euroopa Liidu tasandil reguleerib infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lõige 2 punkt c, mis lubab erandeid ja piiranguid ette näha juhul, kui kõne all on konkreetsete reproduktioonid, mida teevad avalikud raamatukogud, haridusasutused, muuseumid või arhiivid ning mis ei ole otseselt ega kaudselt ette nähtud majandusliku või kaubandusliku tulu saamiseks.

3.2. Digiteerimine (AutÕS § 20 lg 1 p 4)

Avalikele arhiividele, muuseumidele või raamatukogudele lubatakse teha teostest koopiad digiteerimiseks, ainsa tingimusena on nimetatud, et kopeerimise eesmärk peab olema kogu säilitamine. Arvestades seda, et Eestis ei ole kasutusel ärimudeleid, mille alusel toimuks digiteeritud teoste failide säilitamine ärilisel eesmärgil, siis ei ole mäluasutustes digiteerimine vastuolus kolmeastmelise testiga. Arvestama peab sellega, et AutÕS § 20 lg 1 p 4 digiteerimise vaba kasutus ei hõlma selliste teoste üldsusele veebis kättesaadavaks tegemist.

Isiklikud autoriõigused hõlmavad teose muutmist ja lisade tegemist (vt AutÕS § 12). Digiteerimine ja järeltöötlus ei mõjuta autori isiklikke õigusi, sest digiteerimise ja järeltöötamise käigus ei tehta digiteeritavas teoses sisulisi või loominguilisi muudatusi.

3.3. Kogude tutvustamine (AutÕS § 20 lg 3)

AutÕS § 20 lg 3 kohaselt avalikul raamatukogul, arhiivil ja muuseumil on õigus kasutada teoseid motiveeritud mahus näituse ja kogude tutvustamise eesmärgil. Kasutamine hõlmab reprodutseerimist, levitamist ja üldsusele kättesaadavaks tegemist. Tegemist on infoühiskonna direktiivi artikli 5 lõike 3 punktis j nimetatud vaba kasutuse erandina, mida liikmesriigid saavad riigisisises õiguses rakendada. Eesti Vabariik on rakendanud antud erandi mõnevõrra laiemalt¹⁹ ning sätestanud AutÕS § 20 lg-is 3 erandi ka mäluasutuste kogude tutvustamisele. Näituste ja kogude tutvustamine võib toimuda füüsilisel kujul (näitusesaalis) ning digitaalselt (veebis). Selliselt on Eesti õiguses antud mäluasutustele võimalus digiteeritud teoseid veebis üldsusele kättesaadavaks teha. Mäluasutused on antud erandit oma tegevuses kohaldanud 12 aastat ning seni ei ole autoriõiguste omajate poolt tõstatatud küsimust riigisisese õiguse vastavusest Euroopa Liidu õigusega.

Kolmeastmelise testi käigus tuleb hinnata, kas mäluasutuste tegevus on vastuolus tavapärase kasutusega ja kas see mõjutab õiguste omajate seaduslikke huve. Kultuuripärandi digiteerimine

¹⁷ A. Kelli, K. Nemvalts, E. Vasamäe, T. Hoffmann, K. Härmand, A. Värvi, L. Jents, S. Elunurm, T. Seppel: Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_analuu0.pdf lk 72.

¹⁸ Berni konventsiooni artikkel 9(2), WIPO autoriõiguse lepingu artikkel 10 WIPO esitus- ja fonogrammilepingu artikkel 16, TRIPS-lepingu artikkel 13, Rooma konventsiooni artikkel 15.

¹⁹ Direktiivi sõnastus: *avaliku näituse või kunstimüügi kasutamine reklaami eesmärgil ulatuses, mis on vajalik ürituse reklaamimiseks ning ei hõlma muid ärilisi eesmärke.*

2018–2023 tegevuskava üldeesmärgiks on kujundada loovust väärtustav ühiskond, hoides ja edendades eesti rahvuslikku identiteeti, uurides, talletades ja kandes edasi kultuurimälu ning luues soodsad tingimused elujõulise, avatud ja mitmekesise kultuuriruumi arenguks ning kultuuris osalemiseks. Sellised eesmärgid ei ole vastuolus teoste tavapärase kasutamisega. Riigi hallatavates mäluasutustes on kokku üle 900 miljoni Eesti kultuuri jaoks olulise pärandi objekti, mis vääriwad digiteerimist, praeguseks on digiteeritud ca 10%²⁰. Ligi 90 miljoni pärandi objekti digiteerimine ei ole seni tekitanud vastuolu autoriõiguste omajatega, seega ei ole tegemist sellise kasutusega, mis oleks vastuolus tavapärase kasutusega.

Autoriõiguste omajate seaduslik huvi väljendus eelkõige selles, et õiguste omajatel on õigus saada tulu teoste kasutamise eest. Seega oleks kolmeastmelise testiga vastuolus selline kasutus, mis võtaks autoriõiguste omajatelt võimaluse saada tasu teoste kasutuse eest. Selleks, et hinnata autoriõiguste omajate tulu saamise võimalusi, tuleb hinnata, millised ärimudelid on tänapäeval kasutuses, mille puhul autoriõiguste omajad saavad tasu. Digiteeritud teoste ärimudeliks on e-raamatud ja audiovisuaalsete teoste üldsusele kättesaadavaks tegemine tellitavates meediateenustes. Seega oleks autoriõiguste omajate seaduslike huvidega vastuolus selliste kirjandusteoste üldsusele kättesaadavaks tegemine, mis on samaaegselt ka e-raamatuna müügis. Samuti on vastuolus ärimudelitega selliste audiovisuaalsete teoste üldsusele kättesaadavaks tegemine, mis on samal ajal DVD-na müügis või pakutakse tasulistes tellitavates meediateenustes. Teenuste ja ärimudelite jälgimine on mäluasutuse ülesanne ning seda saab teha teose liikide kaupa, nt on üldteada, et e-raamatutena müüakse (nt Elisa Raamatus) ilukirjandust, sh tõlgitud teosed. Selliste teoste üldsusele kättesaadavaks tegemine oleks vastuolus õiguste omajate seadusliku huvidega. Samas on trükiseid, mille puhul ei ole ärilisi huvisid (nt tarbe- ja pisitrükised). Seega peavad mäluasutused hindama, milliste digiteeritud teoste üldsusele kättesaadavaks tegemine võivad tekitada vastuolu olemasolevate teenustega.

Kunstiteoste, fotode, pisitrükiste jms materjalide puhul on võimalik vältida vastuolu õiguste omajate seaduslike huvidega, kui failid tehakse üldsusele kättesaadavaks madalas resolutsioonis (nn pisifail), mis ei võimalda nende kasutuse trükistes. Sellisel viisil on tagatud, et autoriõiguste omajad kontrollivad trükifailide kasutust.

Autoriõiguse seadus kasutab kogude tutvustamise tingimusena motiveeritud mahu piirngut. Digiteeritud kogude tutvustamise eesmärk on kultuuripärandi tutvustamine üldsusele. Samas ei ole motiveeritud mahu nõudega vastuolus kogude ulatuslik tutvustamine, kui see on vajalik kultuuripärandi laiemaks tutvustamiseks. Seega motiveeritud maht AutÕS § 20 lg 3 kontekstis tähendab kogude avaldamist sellises mahus, mis võimaldaks tutvustada üldsusele mäluasutuste kogusid, sh kogude täismahus üldsusele kättesaadavaks tegemist (va juhul kui tegemist on vastuoluga ärimudelitega).

Motiveeritud mahus kogude tutvustamiseks saab lugeda teoste katkendite üldsusele kättesaadavaks tegemist, nt ilukirjanduse trükisest mõne lehekülje või audiovisuaalsest teosest paarikümne sekundi või minuti kasutamine.

²⁰ Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023 tegevuskava, lk 5.

3.4. Tsiteerimine (AutÕS § 19 p 1)

Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamiseega on lubatud õiguspäraselt avaldatud teose tsiteerimine ja refereerimine motiveeritud mahus, järgides refereeritava või tsiteeritava teose kui terviku mõtte õige edasiandmise kohustust (AutÕS § 19 p 1). Selline vaba kasutus sobib digiteeritud teostest katkendite avaldamiseks. Siinjuures “motiveeritud maht” tsiteerimise korral tähendab mahulist või ajalist piirangut, nt raamatust mõne lõigu avaldamine või helisalvestisest katkendi avaldamine. Samuti saab tsiteerimiseks lugeda audiovisuaalsete teoste lõikude veebis avaldamist. Tsiteerimise vaba kasutus sobib ka veebiteenustele, mille puhul on võimalik teha otsingut märksõna alusel ning kuvatakse vastavat sõna sisaldavaid lõike (analoogia Google Books). Motiveeritud mahu ajalisi piire ei ole kohtupraktikas kehtestatud.

Tsiteerimise vaba kasutus ei sobi “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames digiteerivatele kogude avaldamise üldeesmärgiga, sest tsiteerimise puhul on tegemist teoste osalise kasutusega (mõned read või leheküljed). Tegemist on vaba kasutusega, mida saab kasutada mäluasutused juhul, kui kogude tutvustamine oleks vastuolus õiguste omajate seaduslike huvidega ning seetõttu ei saa tugineda AutÕS § 20 lg 3 erandile.

3.5. Kasutamine illustreeriva materjalina õppetöös (AutÕS § 19 p 2)

AutÕS § 19 p 2 kohaselt on autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori nime, kui see on teosel näidatud, teose nimetuse ning avaldamisallika kohustusliku äranäitamiseega on lubatud õiguspäraselt avaldatud teose kasutamine illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Antud vaba kasutust kasutatakse eelkõige õppetöös, nt on korraldatud selle alusel distantsõpe, mille käigus tehakse õppematerjale õpilastele õppeasutuse poolt kättesaadavaks veebis piiratud juurdepääsuga failijagamissüsteemis. Arvestades seda, et “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames digiteeritakse ja kättesaadavaks tehakse see osa Eesti mäluasutuste kultuuripärandist, mille kasutusväärtus on Eesti ettevõtete, elanike ja mäluasutuste poolt kõige selgemini väljendatud (nt uurimistees, õppekavades, koopiates ja digiteerimise tellimustes jne)²¹, siis saab digiteerimise vaba kasutuse alusena kasutada ka AutÕS § 19 p 2. Arvestades seda, et kehtiv õigus pakub mäluasutustele AutÕS § 20 lg-s 3 ulatusliku digitaalsete kogude tutvustamise erandi, siis on illustreeriv eesmärk õppetöös alternatiivne võimalus juhuks, kui AutÕS § 20 lg 3 kohaldamise võimalus langeb ära (samas ei tähenda see seda, et läbima ei peaks kolmeastmelist testi).

3.6. Üldsusele kättesaadavaks tegemine kohapeal eriseadmete kaudu (AutÕS § 20 lg 4)

Autori nõusolekuta ja selle eest tasu maksmiseta on avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus kogus olevat teost füüsilise isiku tellimisel eriseadmete kaudu kohapeal kättesaadavaks teha. Euroopa Kohus on lahendis C 117/13 Technische Universität Darmstadt versus Eugen Ulmer KG²²

²¹ Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023 tegevuskava, lk 7.

²² <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-117/13&language=ET>.

märkinud, et direktiivi 2001/29 artikli 5 lõike 3 punkti n koosmõjus direktiivi artikli 5 lõike 2 punktiga c tuleb tõlgendada nii, et see ei keela liikmesriikidel anda nende sätetega hõlmatud avalikele raamatukogudele õigust nende kogudesse kuuluvaid teoseid digiteerida, kui see on vajalik nende asutuste ruumides teoste kättesaadavaks tegemiseks eriseadmete kaudu. Seega saavad mäluasutused digiteerida ja teha teoseid üldsusele kasutamiseks kättesaadavaks kohapeal asuvate arvutite kaudu. Kohus täpsustas, et teose eriseadmete abil digitaalses vormingus kättesaadavaks tegemise eest tuleb maksta õiglast tasu. Selline vaba kasutuse ei sobi “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames digiteeritavatele kogudele, sest digiteeritud teoste kasutamine oleks võimalik ainult mäluasutustes kohapeal asuvates arvutites.

3.7. Raamatukogudes e-raamatute üldsusele kättesaadavaks tegemine (AutÕS § 13³)

Euroopa Kohus on lahendis C-174/15 Vereniging Openbare Bibliotheken²³ märkinud, et koopiade laenutamist, mis toimub nii, et see pannakse avaliku raamatukogu serverisse ja kasutajal võimaldatakse see koopia allalaadimise teel enda arvutis reprodutseerida, eeldusel et laenutusperioodi vältel saab alla laadida üksnes ühe koopia ja pärast selle perioodi lõppu ei saa see kasutaja tema poolt alla laaditud koopiat enam kasutada. Sellega laiendas kohus raamatukogudes trükise laenutamiseõiguse ka digitaalsete teoste laenutamisele. Selline vaba kasutuse ei sobi “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames digiteerivatele kogudele, sest digiteeritud teoste kasutamine oleks võimalik ainult sellises laenutuskeskkonnas, milles kontrollitakse laenutusperioodil digiteeritud faili ajalist toimimist (vastavad tehnilised lahendused raamatukogudel puuduvad, va Tallinna Keskraamatukogu ELLU süsteem²⁴).

3.8. Milline informatsioon peab olema objektiga koos kuvatud

AutÕS § 19 kohaselt teose vaba kasutamine teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel ja õigusemõistmise eesmärkidel tuleb viidata autorile kui see on teosel näidatud. Nimetatud kohustusi ei ole, kui autorile, esitajale või muule õiguste omajale viitamine ei ole võimalik, nt puudub teosel märged autorile.

Kuvama peab:

- 1) autori nimi (kui see on teosel näidatud);
- 2) teose pealkiri (nimetus, nimi);
- 3) teose avaldamise allikas (nt ajalehe või ajakirja nimetus).

Kui autori nimi ei ole teada, siis puudub kohustus seda tuvastama hakata. AutÕS § 44 viitab küll teose autorinime igavesele kaitsele, kuid sellisel normil ei ole õiguslikku tähendust, sest seda normi ei saa õiguspraktikas kohaldada (nt kellel on õigus kohtumenetluses autorit esindada?). AutÕS 88 lg 3 viitab tähtjatu kaitse osas Justiitsministeeriumile, kuid rakendussätted puuduvad. Viitamise kohustust ei ole mäluasutuste digiteerimise ja kogude tutvustamise vaba kasutusel (AutÕS § 20). Seega saavad mäluasutused valida, millist viitamise praktikat kasutada.

²³ <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-174/15>.

²⁴ <https://ellu.keskraamatukogu.ee/>.

Järeldus

Vaba kasutuse õigustest sobib kultuuripärandi üldsusele kättesaadavaks tegemisel AutÕS § 20 lg-
s 3 sätestatud erand mäluasutusel kasutada teoseid näituse ja kogude tutvustamise eesmärgil.
Antud vaba kasutus ei sobi nendele teostele, mille puhul on vastuolu autoriõiguste omajate
ärihuvidega.

4. Orbteosed

Regulatsioon

AutÕS 4 ptk. Justiitsministri 23.01.2015 määrus nr 2 orbteoseks tunnistamisele eelneva hoolika otsingu allikad²⁵. Euroopa Liidu orbteoste direktiiv²⁶. Autorita Euroopa kultuuripärandi esitlemine võib peagi lihtsustuda²⁷.

4.1. Orbteoste regulatsioon

Orbteosed on teosed, mis on autoriõiguse all, kuid mille õiguste omanikku ei ole tuvastatud. Tulenevalt AutÕS §-st 27³ on avalikul mäluasutusel ja Eesti Rahvusringhäälingul lubatud kasutada orbteoseks tunnistatud ning orbteoste andmebaasi edastatud oma kogusse kuuluvat teost või fonogrammi ning seda üksnes avalikes huvides ja kõigi tuvastatud õiguste omajate nimede näitamise korral üldsusele kättesaadavaks tegemine kultuurilistel ja hariduslikel eesmärkidel ning reprodutseerimine digiteerimise, üldsusele kättesaadavaks tegemise, indekseerimise, kataloogimise, säilitamise või taastamise eesmärgil.

Orbteoste regulatsioon kehtib järgmistele teostele:

- raamat, ajakiri, ajaleht või muu kirjutisena avaldatud teos, mida talletatakse avaliku arhiivi, muuseumi, raamatukogu, teadus- ja haridusasutuse või filmi- või audiopärandi säilitamisega tegeleva asutuse kogus;
- audiovisuaalne teos või fonogramm, mida talletatakse avaliku mäluasutuse kogus; audiovisuaalne teos või fonogramm, mis on toodetud Eesti Rahvusringhäälingu poolt kuni 2002. aasta 31. detsembrini (kaasa arvatud) ja mida talletatakse Eesti Rahvusringhäälingu arhiivides; õiguste objekt, mis sisaldub punktides 1–3 nimetatud teoses või fonogrammis või moodustab selle lahutamatu osa.

Orbteoste regulatsioon ei laiene fotodele, kunstiteostele ja arhitektuuriteostele.

Asutus võib lubatud vaba kasutamise käigus teenida tulu vaid orbteoste digiteerimise ning üldsusele kättesaadavaks tegemise kulude katmise eesmärgil (AutÕS § 27⁶ lg 2).

4.2. Hoolikas otsing

Orbteoste väljaselgitamiseks tuleb läbi viia hoolikas päritoluotsing (AutÕS § 27³), mis peab vastama järgmistele kriteeriumidele:

²⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/127012015010>.

²⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv [2012/28/EÜ](#) orbteoste teatavate lubatud kasutusviiside kohta (ELT L 299, 27.10.2012, lk 5–12).

²⁷:Euroopa Parlamendi veebileht,

<http://www.europarl.europa.eu/news/et/headlines/society/20120706STO48456/orbteosed-autorita-euroopa-kultuuriparandi-esitlemine-voib-peagi-lihtsustuda>.

- 1) otsingu sooritamisel kasutatakse kohaseid allikaid (nt loomeliidud ja pärimisregister);
- 2) hoolikas otsing tehakse Euroopa Liidu liikmesriigis või Euroopa Majanduspiirkonna lepinguga ühinenud riigis, kus teos esmakordselt avaldati või Euroopa Liidu liikmesriigis või Euroopa Majanduspiirkonna lepinguga ühinenud riigis, kus asub audiovisuaalse teose produtsendi peakorter või peamine elukoht;
- 3) kui tõendite põhjal on alust arvata, et Euroopa Liiduga või Euroopa Majanduspiirkonna lepinguga mitteühinenud riigis leidub olulist teavet õiguste omaja kohta, kontrollitakse ka selles riigis kättesaadavaid teabeallikaid;

Avalik mäluasutus ja Eesti Rahvusringhääling dokumenteerib hoolika otsingu ning annab Justiitsministeeriumile järgmist teavet:

- teave teostatud hoolika otsingu kohta ning selle tulemused, mille alusel on tehtud järeldus käsitada teost või fonogrammi orbeosena;
- viis, kuidas asutus orbeost kasutab;
- kasutatava teose või fonogrammi orbeose staatuse mis tahes muutus;
- asutuse asjakohane kontaktteave.

Justiitsministeerium edastab viivitamata nimetatud teabe Siseturu Ühtlustamise Ameti loodud orbeoste andmebaasi.

Arvestades mäluasutuste kultuuripärandi ajaloolist konteksti (ilma autorita teosed, pärijad ei ole teada) ning seda, et Eestis puuduvad autoreid esindavad ühingud, siis on mäluasutustel praktikas keeruline täita orbeoste regulatsioonidest tulenevaid nõudeid. Enamus juhtumitel lõppevad otsingud ilma tulemusteta. Samas on hoolika otsingu tegemine tööjõumahukas protsess. Orbeoste regulatsioon sobib “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames digiteerivatele kogude digiteerimise õiguslikuks aluseks, kui tegemist on audiovisuaalsete teostega, mida ei saaks teha üldsusele kättesaadavaks kogude tutvustamise vaba kasutuse erandi alusel. Samas on kogu piisavalt esinduslik, et on mõistlik läbida hoolikas otsing ning dokumenteerida tegevused.

4.3. Direktiivi eelnõu. Autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul

Euroopa Parlament kiitis 2018. a oktoobris heaks direktiivi ettepaneku²⁸, millega laiendatakse liikesriikide õigusi kehtestada autoriõiguse seaduse erandeid mitteturustavate teoste ja muu materjali digiteerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks. Kultuuripärandiasutustele luuakse selge raamistik enam mitteturustatavate teoste või muu materjali digiteerimiseks ja levitamiseks, sealhulgas piiriülel. Enam mitteturustatavate teoste kogude eripära tähendab seda, et õiguste omajate eelneva nõusoleku saamine võib olla väga keeruline. See võib tuleneda näiteks teoste või muu materjali vanusest, nende piiratud kaubanduslikust väärtusest või asjaolust, et need ei olnud kunagi ette nähtud kasutamiseks kaubanduslikul eesmärgil. Seepärast on vaja ette näha meetmed, millega lihtsustatakse kultuuripärandiasutuste kogudes olevate enam mitteturustatavate teoste õiguste litsentsimist, ja võimaldada seeläbi siseturul piiriülest mõju evivate lepingute sõlmimist (vt ettepaneku selgituspunkt 22).

²⁸ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2018-0245+0+DOC+XML+V0//ET>.

Liikmesriigid tagavad, et kui kollektiivse esindamise organisatsioon, mis tegutseb oma liikmete nimel, sõlmib mittekaubanduslikel eesmärkidel lihtlitsentsi kultuuripärandiasutusega püsivalt nende kogudes olevate enam mitteturustatavate teoste või muu materjali digiteerimiseks, levitamiseks, üldsusele edastamiseks või kättesaadavaks tegemiseks, siis lihtlitsentsi kehtivust võib laiendada selliste õiguste omajate suhtes, kes kuuluvad samasse kategooriasse kui need, kes on litsentsiga hõlmatud, aga keda kollektiivse esindamise organisatsioon ei esinda (artikkel 7 p 1).

Teost või muud materjali peetakse enam mitteturustatavaks, kui kogu teos või muu materjal kõikides oma tõlgetes, versioonides ja avaldamisvormides ei ole avalikkusele kättesaadav tavapäraste turustuskanalite kaudu ning ei ole mõistlik eeldada, et see kättesaadavaks muutuks. Liikmesriigid tagavad, et litsentse taotletakse kollektiivse esindamise organisatsioonilt.

Seega laiendab eelnõu kultuuripärandi digiteerimise vaba kasutuse ka mitteturustavate teostele (nt vanad trükised). Arvestades seda, et direktiiv ei ole veel jõustunud, siis ei ole teada, millal liikmesriigid vastavad erandid rakendavad riigisisiseses õiguses. Eesti kontekstis tekib praktikas probleeme sellega, et Eestis puuduvad autoriõiguste valdkondades kollektiivse esindamise organisatsioonid (nt ei ole sellist ühingut kirjanikel ega fotograafidel).

Järeldus

Orbteoste regulatsioon ei ole “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames toimuva digiteerimise seisukohast otstarbekas, sest autorite ja pärijate tuvastamiseks puuduvad allikad. Samuti ei hõlma orbteoste regulatsioon fotosid, mille puhul on autori nime puudumine kõige levinum juhtum. Orbteoste regulatsiooni kasutamine on võimalik üksikjuhtumitel.

5. Autoriõiguste kuuluvus

Regulatsioon

AutÕS 5 ptk. Euroopa Liidu tasandil on peamiselt asjakohased andmebaasi direktiivi artikkel 4 ning tarkvara direktiivi artiklid 2 ja 3.

5.1. Kellele kuuluvad autoriõigused

Autor on füüsiline isik või füüsilised isikud, kes oma loomingulise tegevuse tulemusena on loonud originaalse teose kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas. Autori isiklikud ja varalised õigused kuuluvad algselt teose loonud füüsilisele isikule (AutÕS § 28 lg 1). Seaduses ettenähtud juhtudel lähevad varalised autoriõigused seaduse alusel üle tööandjale (nt tööülesannete täitmisel loodud teos AutÕS § 32 lg 1 alusel).

Autoriõigus audiovisuaalsele teosele kuulub selle autorile või ühistele autoritele – režissöörile, stsenaariumi autorile, dialoogi autorile, muusikateose autorile, kui see teos on loodud spetsiaalselt selle audiovisuaalse teose jaoks, operaatorile ja kunstnikule. Režissööri, stsenaariumi autori, dialoogi autori, operaatori ja kunstniku varalised õigused lähevad üle teose produtsendile, kui lepinguga ei ole kindlaks määratud teisiti. Produtsendile ei lähe üle audiovisuaalses teoses kasutatud muusikateose autori varalised õigused, sõltumata sellest, kas see teos on loodud spetsiaalselt selle audiovisuaalse teose jaoks või mitte. (AutÕS § 33 lg 2).

Kollektiivseks teoseks loetakse teost, mis koosneb erinevate autorite kaastöödest, mis on ühendatud ühtseks tervikuks füüsilise või juriidilise isiku poolt tema initsiatiivil, juhtimisel ja finantseerimisel ning mis antakse välja selle füüsilise või juriidilise isiku nime või nimetuse all (teatmeteosed, teaduslik kogumik, ajaleht, ajakiri ja teised perioodilised või jätkuväljaanded jm). Autoriõigus kollektiivsele teosele isikule, kelle initsiatiivil, juhtimisel ja finantseerimisel selline teos loodi ja kelle nime või nimetuse all see välja anti. Kollektiivsesse teosesse võetud teoste (kaastööde) autoritele kuulub autoriõigus oma teosele ning nad võivad oma teoseid kasutada iseseisvalt, kui lepinguga ei ole kindlaks määratud teisiti. Kaastööde autoreid ei loeta ühisteks autoriteks. Kollektiivse teose paneb kokku mõnu juriidiline või füüsiline isik ning sellisesse kogumikku lisatud teoste autoritel ei ole omavahel õiguslikku seost (nagu näiteks ühiste autorite puhul). Igaühel on õigus vaid enda loodud osale kollektiivsest teosest (AutÕS § 31).

5.2. Enne 1991. aastat loodud teoste autoriõiguste kuuluvus

AutÕS §-is 88 on antud tagasiulatuv toime varem loodud teoste suhtes, seega laieneb autoriõiguse kaitse ka nendele teostele, mis on loodud enne 1992. aasta 12. detsembrit (st enne kehtiva autoriõiguse seaduse jõustumist). Seega tuleb ENSV ajal loodud teoste kasutamisel järgida autoriõiguse seaduse nõudeid (kaitstav teos, autorsus, luba, vaba kasutuse tingimused jne). AutÕS § 88 ei reguleeri aga õiguste kuuluvust, s.t seda, kellele kuuluvad isiklikud ja varalised õigused. Seega ei ole seadusandja kehtestanud norme enne 12. detsembrit 1992. a loodud AV teoste õiguste kuuluvuse kohta. Õiguspraktikas on ENSV perioodil tekkinud õigussuhete kuuluvus ebaselge. Mõned autoriõiguse valdkonnad on hõlmatud ENSV tsiviilkoodeksis, nt § 490 lõike 1 järgi kuulub autoriõigus kino- või televisioonifilmile filmimist teostanud ettevõttele. Praktikas on ENSV

perioodi autoriõiguste kuuluvus lahendatud hea tavaga (nt teadlaste, fotograafide, kunstnike, heliloojate, kirjanike, tõlkijate ja näitlejate autoriõigused loetakse nende või pärijate omanduses olevaks). Osade autoriõiguste osas puudub tava või on olukord ebaselge (nt ENSV ajal mitteeksisteerinud kaasnevad autoriõigused). Eesti kohtupraktikas ei ole lahendatud ENSV perioodil loodud teoste ja kaasnevate õiguste autoriõiguste kuuluvuse küsimusi.²⁹

Tsiviilkoodeksi § 489 kohaselt perioodiliste väljaannete autoriõigused kuulusid organisatsioonidele. Sellistel organisatsioonidel ei ole õigusjärglasi. Seega ei saa kuuluda selliste väljaannete õigused ühelegi isikule. ENSV perioodika autoriõiguste osas puudub hea tava, mis võimaldaks määratleda autoriõiguste kuuluvuse.

Audiovisuaalsete teoste kogude üldsusele kättesaadavaks tegemisel peab arvestama, et suur osa ENSV perioodi Tallinnfilmi ja Eesti Televisiooni audiovisuaalteostest on õigusjärgluse alusel Eesti Filmi Instituudi ja Eesti Rahvusringhäälingu omandis. Samuti on õigusjärgluse alusel üle läinud autoriõigused. Sellist õiguste kuuluvust ei tunnista autorite ja näitlejate autoriõiguste osas Eesti Audiovisuaalautorite Liit ja Eesti Näitlejate Liit. ENSV audiovisuaalsete teoste autorite ja näitlejate autoriõiguse kuuluvuse osas ei ole selget õiguslikku seisukohta. Praktikas on lahendatud autoritasude tasumine selliselt, et Tallinnfilmi ja ETV filmipärandi puhul makstakse tasu autoreid ja näitlejaid esindavatele ühingutele.

Enne 1940.a valminud audiovisuaalsed teoste (nt Kultuurfilm) tootjaõigused (kehtivad 50 aastat alates salvestamisest) on tänaseks lõppenud, ent stsenaaristi, režissööri, operaatori, kunstniku, helilooja autoriõigused võivad veel kehtida. Kui autoriõigused kehtivad, kuid autoriõiguste kuuluvus ei ole teada, siis saab audiovisuaalsete teoste autoriõigused lahendada orbeste regulatsiooni alusel.

5.3. Mäluasutusele kui tööandjale kuuluvad autoriõigused

Kultuuripärandi fotografeerimine (fotograafi kui autori loominguline panus) võib AutÕS § 4 lg 2 kohaselt kaasa tuua uued autoriõigused. Samas skaneerimine ei ole loominguline tegevus, ning sellise tegevuse käigus ei teki uusi teoseid. Arvestades seda, et kultuuripärandi digiteerimine toimub mäluasutustes ning tegemist on töökohustuste käigus loodud teostega, siis kuuluvad AutÕS § 32 kohaselt loodud teoste varalised autoriõigused tööandjale. Seega saavad mäluasutused otsustada, millisel viisil toimub digiteerimise tulemusel loodud teoste varaliste õiguste (nt reprodutseerimine ja üldsusele kättesaadavaks tegemine) kasutamine.

Arvestama peab sellega, et AutÕS § 32 lg 1 kohaselt ei lähe tööandjale üle töötajate loodud teoste isiklikud autoriõigused (autorsus, autorinimi, teose muutmine jne). Seega tekib olukord, kus tööandja kontrollib digiteeritud teoste üldsusele kättesaadavaks tegemist, kuid töötaja selliste teoste muutmist (teoste puhul, kus digiteerimise käigus tekib autoriõigusega kaitstav teos). Kultuuripärandi litsentsimudeli valikule seab see teatud piiranguid, nt ei saa ilma töötajate nõusolekuta kasutusele võtta litsentsimudeleid, mille puhul kaasneks sellega õigus teha muudatusi teoses (sh tuletatud teoste loomine). Arvestades seda, et mäluasutuste töötajate isiklikud

²⁹ A. Kelli, K. Nemvalts, E. Vasamäe, T. Hoffmann, K. Härmand, A. Värvi, L. Jents, S. Elunurm, T. Seppel: Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/autorioiguse_analuus_0.pdf lk 189.

autoriõigused ei lähe üle tööandjale, siis tuleb leida lahendus, kuidas tööandjad saaksid mäluasutuste töötajatelt isiklike õiguste kasutusõiguse. Üheks võimaluseks on mäluasutustes töölepingutes CC0 tüüpi litsentsimudelite juurutamine.

Lisaks sellele peavad mäluasutused arvestama sellega, digiteeritav ese võib sisaldada autoriõigusega kaitstavat teost (nt maal). Mäluasutustel on võimalus selliseid teoseid teha üldsusele kättesaadavaks, kuid nad ei saa seda teha litsentside alusel, mis annavad õiguse teha teoses muudatusi (nt ei saa anda muuseum õiguse teha graafilisest teosest tuletatud teoseid). Seega peab litsentsimudelite valikul arvestama, millisel õiguslikul alusel (autoriõigused lõppenud, vaba kasutus, orbeos) teoseid tehakse üldsusele kättesaadavaks.

Järeldus

ENSV perioodi autoriõiguste kuuluvuse osas on puudub õigusselgus. Praktikas on osade teoste liikide autoriõiguste kuuluvus lahendatud hea tavaga. Tallinnfilmis toodetud audiovisuaalteoste puhul filmitootja autoriõigused kuuluvad Eesti Filmi Instituudile ning Eesti Televisioonis toodetud teoste autoriõigused Eesti Rahvusringhäälingule (vaidlus on autorite ja näitlejate autoriõiguste osas). ENSV perioodika autoriõiguste omajate osas puudub õiguste omaja õigusjärglane. Seega ei ole võimalik hinnata, kellele perioodika autoriõigused kuuluvad. Enne 1940. aastaid loodud teoste puhul tuleb autoriõiguste kuuluvus lahendada autoriõiguste õigusjärgluse ja pärimise regulatsioonide alusel.

6. Autoriõiguse teavitus- ja litsentsimudelid

Mäluasutus on kultuuripärandi üldsusele vahendaja ning saab viidata, milline on teose autoriõiguste seisund. Selline tähistamine on vajalik selle jaoks, et teavitada üldsust digiteeritud teose autoriõiguste olemasolust või nende puudumisest. Seega on autoriõiguste staatusest teavitamine eelkõige informatiivse eesmärgiga. Teavitatakse sellest, milline on autoriõiguste staatus, mitte seda, mis õiguslikul alusel on mäluasutus teinud teosed üldsusele kättesaadavaks. Teavitused jagunevad litsentsideks (nt Creative Commons), mis on kasutusõigus üldsusele ning teavitusteks (nt Rights Statements), mis on viitamissüsteem teavitamiseks autoriõiguse staatusest. Järgnevalt on esitatud valik litsentsi- ja teavitusmodelitest, mida kasutatakse teoste üldsusele kättesaadavaks tegemisel veebis.

1) General Public License³⁰ (GNL) on laialt kasutatav litsentsimudel, mis võimaldab kasutajatel teha, jagada ja muuta arvutiprogramme.³¹ Selline litsentsimudel ei sobi kultuuripärandi jaoks, sest see eeldab arvutiprogrammi lähtekoodi. GNL litsentsiga on sarnane GNU Free Documentation License (GDFL), kuid see on praktikas leidnud kasutust tarkvaraprojektides. Kultuuripärandi puhul seda ei kasutata.

2) Creative Commons (lühendina CC) on luba, millega autor lubab oma loomingut kasutada CC-litsentsis³² toodud tingimustel. CC kaudu tohib materjali kopeerida ja levitada, töödelda, ümber kujundada ja edasi arendada, tingimusel, et materjal on sobival viisil autorile omistatud ning töödeldud teost jagatakse edasi sama litsentsi kaudu. Creative Commons võimaldab lõppkasutajatel kasutada kuut erinevat litsentsi. CC litsentse kasutatakse nt Europeana Collections platvormil (digitaalne platvorm kultuuripärandi jaoks, mis võimaldab kasutajatel ligipääsu erinevate mäluasutuste kogudele). Platvorm teeb koostööd tuhandete Euroopa arhiivide, raamatukogude ja muuseumidega, jagamaks Euroopa kultuuripärandit, haridusalaseid materjale ja teaduslikke avastusi.³³ Mäluasutustes CC kasutamine on raskendatud seetõttu, et mõnedel litsentsil puuduvad eestikeelsed tõlked³⁴. Samuti ei kataks CC kõiki mäluasutuste kasutusjuhtumeid (nt vaba kasutuse alusel tehtud koopiad, orbeosed). Osaliselt kasutab CC litsentsi Eesti Muuseumide Veebivärv MuIS veebipõhine töökeskkond, milles metaandmed tehakse üldsusele kättesaadavaks CC0 1.0 alusel. Sealjuures kantakse MuIS digitaalsed kujutised ja metaandmed ka Europeana Collections portaali ja E-Varamusse.

Mäluasutuste kogudele sobib CC avaliku omandi tähis (Public Domain Mark 1.0)³⁵, sest sellega tähistakse autoriõiguse tähtaja alt väljas või autoriõigusega mittekaitstavad (nt rahvalooming) teoseid. CC avaliku omandi tähis erineb CC0 märkest (CC0 1.0 Universal Public Domain

³⁰ GNU veebileht <https://www.gnu.org/>.

³¹ GNU litsentside alamleht <https://www.gnu.org/licenses/gpl-3.0.en.html>.

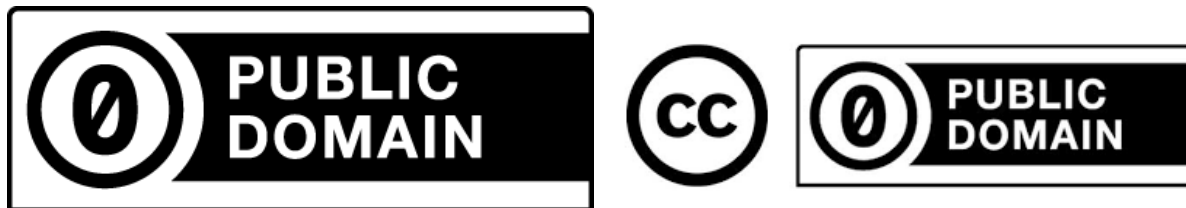
³² Creative Commons litsentsid on osaliselt tõlgitud eesti keelde <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/ee/legalcode>.

³³ Europeana Collections informatsioon <https://www.europeana.eu/portal/et/about.html>.

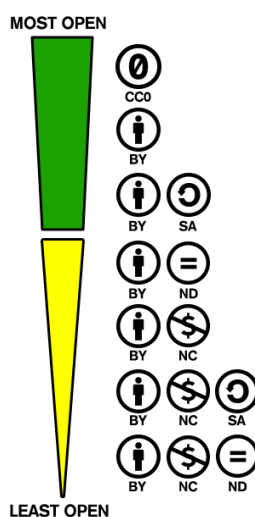
³⁴ <https://www.europeana.eu/portal/et>.

³⁵ <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/pdm>.

Dedication³⁶⁾ selle poolest, et avalik omand tekib läbi selle, et autoriõigused on lõppenud või ei ole kunagi tekkinud. CC0 on juhtumiteks, kus õiguste omanik annab teosed üldsusele kasutada.

CC litsentside kombinatsioonid saab jagada³⁷⁾ piirangute alusel avatud või piiratud litsentsideks, kõige vabam on CC0. Sellega samaväärne on CC avaliku omandi tähis.

Mida enam piiranguid lisada, seda tülikam on teoste kasutamine, nt lisades BY (viita autorile) tähendaks kasutajatele seda, et digiteeritud teose kasutamisel peaksid nad viitama teose originaali autorile. Mälusutuste kogudes on sadu tuhandeid teoseid, mille autor ei ole teada. Samuti ei saa lisada autori nime mitmetele formaatidele, nt meemid, gifid ja taaskasutus (*mash-up*). Lisatingimuse lisamine eeldab mäluasutuste vahelist kokkulepet.

CC0 saab mäluasutuste puhul kasutada, kui mäluasutused annavad digiteerimise käigus tekkinud teoste (st digitaalsel kujul foto) autoriõigused üldsusele vabalt kasutada. Teistel juhtumitel ei saa mäluasutused CC0 tähistust kasutada, sest mäluasutusele ei kuulu autoriõigusi, mille osas oleks võimalik anda õigusi üldsusele kasutada. Mäluasutus ei saa teha autori eest otsust teha teosed üldsusele vabalt kasutatavaks CC0 või mõne teise litsentsi alusel. Seda isegi juhul, kui ei ole võimalik tuvastada autorit. Seega saab mäluasutus valida ainult CC avaliku omandi tähise ning juhtumitel kui autoriõigused on lõppenud või ei ole kunagi tekkinud.

³⁶⁾ <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/>.

³⁷⁾ <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/freeworks/>.

CC avaliku omandi tähise eestikeelne tõlge puudub. Samuti ei ole tõlgitud avaliku omandi märgise kasutamise juhendeid. Kui CC avaliku omandi tähise märgistus võetakse kasutusele, siis tuleks need esmalt tõlkida eesti keelde.

3) „Autoriõigusliku seisundi deklaratsioonid“³⁸ sisaldab kaksteist autoriõigusliku seisundi deklaratsiooni, mida mäluasutused saavad kasutada avalikkuse teavitamiseks digitaalsete objektide autoriõiguslikust seisundist ja taaskasutusõigustest. Deklaratsioonide kasutamist toetavad mitmed suured veebiväravad, nagu Ameerika digitaalraamatukogu ja Europeana. „Autoriõigusliku seisundi deklaratsioonid“ põhineb CC litsentsimudelil. Deklaratsioonide väljatöötamisel on silmas peetud nii inim- kui ka masinkasutajate (nagu otsingumootorid) huve ning need avaldatakse linkandmetena. Igale deklaratsioonile vastab unikaalne URI. Autoriõigusliku seisundi deklaratsioonide väljatöötamisel on lähtutud mäluasutuste ja digitaalset kultuuripärandit vahendavate koondamisplatvormide vajadustest ning need ei ole mõeldud üksikisikute isikliku loomingu litsentseerimiseks. Antud teavitumudel on mäluasutuste valdkonna eripära arvestav, tõlgitud eesti keelde ning sobib „Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023“ kasutuse eesmärkidega. „Autoriõigusliku seisundi deklaratsioonid“ kasutamist on selgitatud „Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023, autoriõiguste parima praktika juhend“ punktis 5.2.

6.1. Ühtse litsentsilepingu väljatöötamine õiguste omajatega kokkulepete saavutamiseks

Õiguste omajatega kokkulepete sõlmimine tähendaks seda, et mäluasutused peavad läbirääkimisi autoriõiguste omajatega (autorid, pärijad) selleks, et teha teosed üldsusele kättesaadavaks. Kultuuripärandi laialdase üldsusele kättesaadavaks tegemise seisukohast ei oleks litsentsilepingutel põhinev mudel efektiivne, sest läbirääkimisi peab pidama väga suure hulga inimestega. Samuti tuleks tuvastada tuhandete autorite pärijaid. Selline lepingute haldus ei oleks kultuuripärandi digiteerimise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise seisukohast mõistlik. Arvestades seda, et vaba kasutuse erandid annavad mäluasutustele võimaluse teostada kultuuripärandi kogude suures ulatuses digiteerimist ja üldsusele kättesaadavaks tegemist, siis ei ole otstarbekas kasutusele võtta litsentsilepingutel põhinevaid digiteerimismudeleid. Litsentsileping oleks kasutatav üksikjuhtumitel, kui teose üldsusele kättesaadavaks tegemine veebis oleks vastuolus autoriõiguste omajate huvidega (nt kirjandusteoste veebis üldsusele kättesaadavaks tegemine).

Järeldus

Kultuuripärandi üldsusele kättesaadavaks tegemise seisukohast tuleks valida autoriõiguste teavitus- ja litsentsimudelid, mille puhul on välja töötatud rahvusvaheline üldtunnustatud süsteem ning mida saab kohandada Eesti mäluasutustele. „Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023“ autoriõiguste teavitus- ja litsentsimudeliks sobib CC avaliku omandi tähis ning „Autoriõigusliku seisundi deklaratsioonid“.

³⁸ [http://rightsstatements.org/et/.](http://rightsstatements.org/et/)

Kokkuvõte

“Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” raames digiteeritavate kogude autoriõiguste küsimuste puhul tuleb hinnata järgmisi asjaolusid:

- 1) kas tegemist on teosega AutÕS tähenduses?
- 2) kui tegemist on teosega, kas autoriõigused kehtivad?
- 3) kui tegemist on teosega, mille autoriõigused kehtivad, siis millist vaba kasutuse erandit saab kohaldada?

Analüüsi olulisemad järeldused.

1. Kui tegemist ei ole teosega (nt tegemist on rahvaloominguga), siis ei pea hindama autoriõiguse tähtaega ega vaba kasutuse erandeid ning digiteeritud teose võib teha veebis üldsusele kättesaadavaks.
2. Kui tegemist on loominguga kirjandus-, kunsti- ja teadusvaldkonnas, siis tuleb hinnata, milline on autoriõiguste kehtivus. Kui autori surmast on möödunud enam kui 70 aastat, siis on teose kasutamine vaba.
3. Kui tegemist on teosega, mille autori surmast on möödunud vähem kui 70 aastat, siis saab digiteeritud teose teha üldsusele kättesaadavaks veebis mäluasutuste kogude tutvustamise vaba kasutuse alusel (AutÕS § 20 lg 3).
4. Vaba kasutuse kohaldamisel tuleb hinnata, kas mäluasutuse poolt teose üldsusele kättesaadavaks tegemine veebis on vastuolus autoriõiguse omajate huvidega, nt kasutatakse teoseid tasulistes teenustes. Kunstiteosed ja fotod saab teha üldsusele kättesaadavaks vähendatud resolutsiooniga failidena. Kirjandus- ja audiovisuaalteosed väljavõtetena (tsitaat, AutÕS § 19 p 1).
5. Orbteoseks kuulutamine, autorite ja pärijate tuvastamine ja läbirääkimised õiguste omajatega ei võimalda täita “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” üldeesmärke ning ei loo eeldusi Eesti kultuuripärandi digisisu kriitilise massi tekkimiseks. Samuti ei saa täita digiteerimise üldeesmärke digiteeritud teoste kohapeal eriseadmetes kasutamise ja tsiteerimise vaba kasutuse erandi kaudu. Seetõttu saab neid vaba kasutamise juhtumeid kasutada üksikjuhtumitel.
6. “Kultuuripärandi digiteerimine 2018-2023” autoriõiguste teavitus- ja litsentsimudeliks sobib „Autoriõigusliku seisundi deklaratsioonid“ ning CC avaliku omandi tähis.